כיתה י' | תנ"ך | שיעור 3 מתוך 13 | 45 דק' | בראשית מ, א-כג

ממלכתי: סיפורי יוסף ואחיו (בראשית לח-נ) נלמדים בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, ניתוח ספרותי ודיון ערכי); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו ומדרש); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.

חלומות שר המשקים ושר האופים: "הלוא לאלהים פתרנים"

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יתארו את שני החלומות ואת פתרונם, ואת הגשמת הפתרון (מ, א-כג)
- התלמידים ינתחו את ההקבלה והניגוד בין שני החלומות, ואת משמעות "הֲלוֹא לֵאלֹהִים פִּתְרֹנִים" (מ, ח) בעזרת אבן עזרא וספורנו
- התלמידים ידונו בשכחה ובהכרת טובה בעקבות "וְלֹא־זָכַר שַׂר־הַמַּשְׁקִים אֶת־יוֹסֵף" (מ, כג), כולל ביקורת המדרש שבפירוש רש"י

❓ השאלה הגדולה של השיעור

על מי יוסף סומך: על אלוהים או על שר המשקים? ומה אפשר ללמוד מכך ששר המשקים שכח?

יוסף אומר "הֲלוֹא לֵאלֹהִים פִּתְרֹנִים" (ח), ומיד אחר כך מבקש "וְהִזְכַּרְתַּנִי, אֶל־פַּרְעֹה" (יד). הפרק נגמר במילה "וַיִּשְׁכָּחֵהוּ" (כג).

🧪 פתיחה

שואלים: "מישהו עזר לכם פעם ואחר כך שכחתם להודות לו? למה זה קורה?" דיון קצר. אחר כך: היום נקרא על אדם שחייב את חירותו ליוסף, ושכח.

📖 הסבר למורה

שני שרים, שני חלומות. שר המשקים ושר האופים "חָטְאוּ" (א) ונכלאים בבית שר הטבחים, שם יוסף משרת אותם. שניהם חולמים בלילה אחד, "אִישׁ כְּפִתְרוֹן חֲלֹמוֹ" (ה). יוסף שם לב לפניהם: "מַדּוּעַ פְּנֵיכֶם רָעִים הַיּוֹם" (ז), סימן לרגישותו לאחרים.

"הֲלוֹא לֵאלֹהִים פִּתְרֹנִים" (ח). יוסף מייחס את הפתרון לאלוהים. אבן עזרא: אלוהים "יודע העתיד", ולכן הפתרון אינו תלוי בפותר. ספורנו: "חָכְמַת הַפִּתְרוֹן הִיא בָּאָדָם מִצַּד מַה שֶּׁהוּא בְּצֶלֶם אֱלֹהִים", ולכן גם עבד אסור יכול לפתור.

הקבלה וניגוד. שני החלומות דומים במבנה (שלושה: "שְׁלֹשָׁה שָׂרִיגִם" מול "שְׁלֹשָׁה סַלֵּי חֹרִי"), אבל שונים בפעולה: שר המשקים פעיל, סוחט ונותן את הכוס "עַל־כַּף פַּרְעֹה" (יא); אצל שר האופים העוף אוכל מן הסל. הפתרון משתמש באותו ביטוי פעמיים, "יִשָּׂא פַרְעֹה אֶת־רֹאשֶׁךָ" (יג, יט), אבל במשמעויות הפוכות: הרמת מעמד מול הוצאה להורג.

הבקשה והשכחה. יוסף מבקש "וְעָשִׂיתָ־נָּא עִמָּדִי, חָסֶד" (יד) ומספר "כִּי־גֻנֹּב גֻּנַּבְתִּי" (טו). רש"י על "וַיִּשְׁכָּחֵהוּ", בעקבות המדרש: "מִפְּנֵי שֶׁתָּלָה בּוֹ יוֹסֵף לְזָכְרוֹ, הֶזֵּקַק לִהְיוֹת אָסוּר שְׁתֵּי שָׁנִים". קריאה שלנו (פרפרזה): פשט הפרק מציג את השכחה ככישלון של שר המשקים, והמדרש מעביר את השאלה לבטחונו של יוסף.

📜 הפסוקים (מכון ממרא, נוסח מנוקד)

בראשית פרק מ, פסוקים א-כג

(א) וַיְהִי, אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, חָטְאוּ מַשְׁקֵה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם, וְהָאוֹפֶה – לַאֲדֹנֵיהֶם, לְמֶלֶךְ מִצְרָיִם.

(ב) וַיִּקְצֹף פַּרְעֹה, עַל שְׁנֵי סָרִיסָיו – עַל שַׂר הַמַּשְׁקִים, וְעַל שַׂר הָאוֹפִים.

(ג) וַיִּתֵּן אֹתָם בְּמִשְׁמַר, בֵּית שַׂר הַטַּבָּחִים – אֶל־בֵּית הַסֹּהַר: מְקוֹם, אֲשֶׁר יוֹסֵף אָסוּר שָׁם.

(ד) וַיִּפְקֹד שַׂר הַטַּבָּחִים אֶת־יוֹסֵף, אִתָּם – וַיְשָׁרֶת אֹתָם; וַיִּהְיוּ יָמִים, בְּמִשְׁמָר.

(ה) וַיַּחַלְמוּ חֲלוֹם שְׁנֵיהֶם אִישׁ חֲלֹמוֹ, בְּלַיְלָה אֶחָד – אִישׁ, כְּפִתְרוֹן חֲלֹמוֹ: הַמַּשְׁקֶה וְהָאוֹפֶה, אֲשֶׁר לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם, אֲשֶׁר אֲסוּרִים, בְּבֵית הַסֹּהַר.

(ו) וַיָּבֹא אֲלֵיהֶם יוֹסֵף, בַּבֹּקֶר; וַיַּרְא אֹתָם, וְהִנָּם זֹעֲפִים.

(ז) וַיִּשְׁאַל אֶת־סְרִיסֵי פַּרְעֹה, אֲשֶׁר אִתּוֹ בְּמִשְׁמַר בֵּית אֲדֹנָיו – לֵאמֹר: מַדּוּעַ פְּנֵיכֶם רָעִים, הַיּוֹם.

(ח) וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו – חֲלוֹם חָלַמְנוּ, וּפֹתֵר אֵין אֹתוֹ; וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף, הֲלוֹא לֵאלֹהִים פִּתְרֹנִים – סַפְּרוּ־נָא, לִי.

(ט) וַיְסַפֵּר שַׂר־הַמַּשְׁקִים אֶת־חֲלֹמוֹ, לְיוֹסֵף; וַיֹּאמֶר לוֹ – בַּחֲלוֹמִי, וְהִנֵּה־גֶפֶן לְפָנָי.

(י) וּבַגֶּפֶן, שְׁלֹשָׁה שָׂרִיגִם; וְהִוא כְּפֹרַחַת עָלְתָה נִצָּהּ, הִבְשִׁילוּ אַשְׁכְּלֹתֶיהָ עֲנָבִים.

(יא) וְכוֹס פַּרְעֹה, בְּיָדִי; וָאֶקַּח אֶת־הָעֲנָבִים, וָאֶשְׁחַט אֹתָם אֶל־כּוֹס פַּרְעֹה, וָאֶתֵּן אֶת־הַכּוֹס, עַל־כַּף פַּרְעֹה.

(יב) וַיֹּאמֶר לוֹ יוֹסֵף, זֶה פִּתְרֹנוֹ: שְׁלֹשֶׁת, הַשָּׂרִגִים – שְׁלֹשֶׁת יָמִים, הֵם.

(יג) בְּעוֹד שְׁלֹשֶׁת יָמִים, יִשָּׂא פַרְעֹה אֶת־רֹאשֶׁךָ, וַהֲשִׁיבְךָ, עַל־כַּנֶּךָ; וְנָתַתָּ כוֹס־פַּרְעֹה, בְּיָדוֹ, כַּמִּשְׁפָּט הָרִאשׁוֹן, אֲשֶׁר הָיִיתָ מַשְׁקֵהוּ.

(יד) כִּי אִם־זְכַרְתַּנִי אִתְּךָ, כַּאֲשֶׁר יִיטַב לָךְ, וְעָשִׂיתָ־נָּא עִמָּדִי, חָסֶד; וְהִזְכַּרְתַּנִי, אֶל־פַּרְעֹה, וְהוֹצֵאתַנִי, מִן־הַבַּיִת הַזֶּה.

(טו) כִּי־גֹנֹב גֻּנַּבְתִּי, מֵאֶרֶץ הָעִבְרִים; וְגַם־פֹּה לֹא־עָשִׂיתִי מְאוּמָה, כִּי־שָׂמוּ אֹתִי בַּבּוֹר.

(טז) וַיַּרְא שַׂר־הָאֹפִים, כִּי טוֹב פָּתָר; וַיֹּאמֶר, אֶל־יוֹסֵף, אַף־אֲנִי בַּחֲלוֹמִי, וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה סַלֵּי חֹרִי עַל־רֹאשִׁי.

(יז) וּבַסַּל הָעֶלְיוֹן, מִכֹּל מַאֲכַל פַּרְעֹה – מַעֲשֵׂה אֹפֶה; וְהָעוֹף, אֹכֵל אֹתָם מִן־הַסַּל – מֵעַל רֹאשִׁי.

(יח) וַיַּעַן יוֹסֵף וַיֹּאמֶר, זֶה פִּתְרֹנוֹ: שְׁלֹשֶׁת, הַסַּלִּים – שְׁלֹשֶׁת יָמִים, הֵם.

(יט) בְּעוֹד שְׁלֹשֶׁת יָמִים, יִשָּׂא פַרְעֹה אֶת־רֹאשְׁךָ מֵעָלֶיךָ, וְתָלָה אוֹתְךָ, עַל־עֵץ; וְאָכַל הָעוֹף אֶת־בְּשָׂרְךָ, מֵעָלֶיךָ.

(כ) וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי, יוֹם הֻלֶּדֶת אֶת־פַּרְעֹה, וַיַּעַשׂ מִשְׁתֶּה, לְכָל־עֲבָדָיו; וַיִּשָּׂא אֶת־רֹאשׁ שַׂר הַמַּשְׁקִים, וְאֶת־רֹאשׁ שַׂר הָאֹפִים – בְּתוֹךְ עֲבָדָיו.

(כא) וַיָּשֶׁב אֶת־שַׂר הַמַּשְׁקִים, עַל־מַשְׁקֵהוּ; וַיִּתֵּן הַכּוֹס, עַל־כַּף פַּרְעֹה.

(כב) וְאֵת שַׂר הָאֹפִים, תָּלָה: כַּאֲשֶׁר פָּתַר לָהֶם, יוֹסֵף.

(כג) וְלֹא־זָכַר שַׂר־הַמַּשְׁקִים אֶת־יוֹסֵף, וַיִּשְׁכָּחֵהוּ.

שם ה' מובא בכתיב ה'. הפסוקים המלאים בקישורים למטה.

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב בפסוק, ובצד השני פירוש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהפסוק.

📜 **כתוב:** "הֲלוֹא לֵאלֹהִים פִּתְרֹנִים" (בראשית מ, ח)

💭 **מפרשים:** אבן עזרא: "כי פתרון החלומות לשם הוא כי הוא יודע העתיד". ספורנו: החכמה באדם היא "מִצַּד מַה שֶּׁהוּא בְּצֶלֶם אֱלֹהִים", ולכן אפשר שתהיה גם בעבד בבית האסורים.

📜 **כתוב:** "וְלֹא־זָכַר שַׂר־הַמַּשְׁקִים אֶת־יוֹסֵף, וַיִּשְׁכָּחֵהוּ" (בראשית מ, כג)

💭 **מפרשים:** רש"י: "ולא זכר" = "בּוֹ בַּיּוֹם"; "וישכחהו" = "לְאַחַר מִכָּאן", ומוסיף מן המדרש שיוסף נענש כי בטח באדם. אבן עזרא: "לא הזכירו בפה אל פרעה", ו"וישכחהו" = "בלב".

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: תנ"ך (או דף הפסוקים מהעמוד הזה), מצגת, דף עבודה, לוח

1. פתיחה: מתי אנחנו שוכחים להודות? (4 דקות)
2. קריאה: א-ח, השרים, "מַדּוּעַ פְּנֵיכֶם רָעִים" ו"הֲלוֹא לֵאלֹהִים פִּתְרֹנִים" (9 דקות)
3. טבלת השוואה בין שני החלומות והפתרונות (ט-יט), עבודה בזוגות (12 דקות)
4. "יִשָּׂא פַרְעֹה אֶת־רֹאשֶׁךָ": אותו ביטוי, שתי משמעויות (כ-כב) (6 דקות)
5. כתוב/מפרשים: "וַיִּשְׁכָּחֵהוּ", רש"י ואבן עזרא (9 דקות)
6. דיון וכרטיס יציאה (5 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. מה חלם שר המשקים ומה חלם שר האופים (מ, ט-יז)?
2. מה ביקש יוסף משר המשקים (מ, יד-טו)?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. מה ההבדל בין פירוש אבן עזרא לפירוש ספורנו ל"הֲלוֹא לֵאלֹהִים פִּתְרֹנִים"?
2. איך הביטוי "וְיִשָּׂא פַרְעֹה אֶת־רֹאשֶׁךָ" משמש בשני מובנים הפוכים?

הערכה (מה דעתי?)

1. האם יוסף טעה כשביקש משר המשקים לזכור אותו? מה דעתכם על פירוש רש"י?
2. למה, לדעתכם, אנשים שוכחים את מי שעזר להם?

🏁 סיכום השיעור

יוסף רואה את צער האחרים, מייחס את הפתרון לאלוהים, ופותר נכון. הפרק נגמר בשכחה, ובכך מכין את המשך הסיפור: רק אחרי שנתיים, כשפרעה יחלום, שר המשקים ייזכר.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד משלים על פתק: ""וַיִּשְׁכָּחֵהוּ": האם השכחה הזו הייתה רעה או שבסוף הובילה לטוב? משפט אחד."

🧭 התאמה לפי זרם

השיעור מתאים לשני הזרמים. ההבדל בדגשים:

ממלכתי

- קריאה ספרותית: מבנה ההקבלה בין שני החלומות, הצירוף "יִשָּׂא... אֶת־רֹאשֶׁךָ" כמשחק מילים, והאירוניה של הסיום.
- דמות יוסף: רגישות לאחרים ("מַדּוּעַ פְּנֵיכֶם רָעִים"), אמון ותקווה בתוך מאסר.
- דיון ערכי פתוח: הכרת טובה, שכחה וחובה לזכור את מי שעזר לנו.
- רקע: מעמד החלומות ופותרי החלומות במצרים העתיקה (ברמה עובדתית).

ממלכתי-דתי (חמ"ד)

- אבן עזרא וספורנו על "הֲלוֹא לֵאלֹהִים פִּתְרֹנִים": מקור החכמה וצלם אלוהים באדם.
- רש"י (מ, כג) מן המדרש: "מִפְּנֵי שֶׁתָּלָה בּוֹ יוֹסֵף לְזָכְרוֹ..."; דיון בבטחון ובהשתדלות.
- רש"י ורמב"ן על "וְעָשִׂיתָ־נָּא עִמָּדִי, חֶסֶד": "אֵין נָא אֶלָּא לְשׁוֹן בַּקָּשָׁה".
- מידות: הכרת הטוב כיסוד עבודת ה' ובין אדם לחברו.

💡 הערות למורה

כדאי להכין מראש על הלוח טבלה ריקה להשוואת החלומות. בחמ"ד אפשר להרחיב בשאלה "בטחון והשתדלות" בעקבות רש"י; בממלכתי עדיף להתמקד בהכרת טובה ובמבנה הספרותי. למתקשים: דף עם

תמיכה.

📝 בדף העבודה

טבלת השוואה בין החלומות, "הֲלוֹא לֵאלֹהִים פִּתְרֹנִים" לפי אבן עזרא וספורנו, השכחה לפי רש"י, שאלה בסגנון בגרות ומחוון. יש גם גרסה עם תמיכה.

מקורות

- בראשית מ (מכון ממרא)
- אבן עזרא על בראשית מ, ח (ספריא)
- ספורנו על בראשית מ, ח (ספריא)
- רש"י על בראשית מ, יד (ספריא)
- רש"י על בראשית מ, כג (ספריא)
- אבן עזרא על בראשית מ, כג (ספריא)

מחוון: חלומות שר המשקים ושר האופים: "הלוא לאלהים פתרנים"

1. שר המשקים: גפן עם שלושה שריגים, סוחט ענבים לכוס פרעה; שלושה ימים; "יִשָּׂא פַרְעֹה אֶת־רֹאשֶׁךָ, וַהֲשִׁיבְךָ עַל־כַּנֶּךָ"; הושב למשרתו. שר האופים: שלושה סלים, העוף אוכל מהם; שלושה ימים; יתלה; נתלה.
2. ראה שפניהם "זֹעֲפִים" ושאל "מַדּוּעַ פְּנֵיכֶם רָעִים הַיּוֹם": רגיש לאחרים, גם כשהוא עצמו אסיר.
3. אבן עזרא: הפתרון שייך לאלוהים, כי הוא יודע את העתיד; לכן אין סיבה שלא לספר. ספורנו: חכמת הפתרון באדם באה מצלם אלוהים, ולכן גם יוסף העבד יכול לפתור.
4. בפסוק יג: הרמת ראש, השבה למשרה. בפסוק יט: "מֵעָלֶיךָ", הסרת הראש, הוצאה להורג. אותו ביטוי, הפוך בתוספת מילה אחת.
5. רש"י: "לא זכר" באותו יום, "וישכחהו" אחר כך; ומן המדרש: יוסף נענש בשנתיים כי תלה את בטחונו באדם. אבן עזרא: "לא זכר" = לא הזכיר בפה לפרעה; "וישכחהו" = שכח בלב.
6. תשובה טובה מציגה שתי עמדות: (א) אין סתירה, אדם בוטח באלוהים ועושה השתדלות; (ב) לפי רש"י (מן המדרש) יוסף נענש על שתלה בטחונו באדם. עמדה מנומקת. ניקוד מוצע: הצגת הפסוקים 4, הסבר רש"י 6, עמדה ונימוק 10.

פרשנות מסומנת כפרשנות (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו ופרשנים נוספים מתוך ספריא). נוסח הפסוקים ממכון ממרא; שם ה׳ מובא בכתיב ה׳. ממלכתי: סיפורי יוסף ואחיו (בראשית לח-נ) נלמדים בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, ניתוח ספרותי ודיון ערכי); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו ומדרש); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.